

jut, hogy a kisebb hosszúság mértékeinek nevei az ós indogermánoknál többnyire az újjak, kéz, kar és láb elnevezéseiből indultak ki. A nagyobb távolság, *mérföld* kifejezése is igen érdekes. A germánoknál a napi út szerint nevezik: gót és ófn. *rasta* = «rast, lager»; máskor a hallás és látás távolsága után nevezik. A görögök a versenyfutás szerint nevezik: *σάδιον, ἰκμάδιον* «strecke». A római egyszerűen a lépések száma után nevezi *milia*-nak, s ez a név elterjedt egész Európában.

A *térmértékek* a földmívelés fogalmából indulnak ki. Még pedig arra nézve 3 kategóriát különböztethetünk meg: 1. midőn a térmérték a barázda-vonás szerint van elnevezve, ilyen az ital. *vorsus* = or. *versta* «verszt»; 2. midőn a mérték azon idő szerint van elnevezve, a mely egy darab föld felszántására szükséges, v. ö. ófn. *morgan* = «was an einem Morgen gepflügt werden kann»; 3. midőn a mérték azon gabona-mennyiség szerint van elnevezve, mely egy darab föld bevetésére szükséges; pl. *μέριμνος* = lat. iugerum.

Az *ümmértékek* vizsgálata közben azon eredményre jut a szerző, hogy azok többnyire különféle edények és börtömlők szerint vannak elnevezve. Végül következnek a *mérleg* és a *súlyok*, *súlymértékek* nevei. A mérleget többnyire a karnak, kéznek vagy tenyérnek mozgatásáról nevezték el, pl. ófn. *wäga*, ang.-szász *wæg*, skand. *vág*: (be)wegen, a *vah* gyökértől. A *súlyok* elnevezései gyakran ugyanazon tőszóktól származnak, a melyektől a mérleg vette nevét, pl. lat. *pondus*: *pendere* «wägen», «sich pendelnd bewegen». A görögben a *στα* «állni» gyökérből lett *σταθμός* = súly «gewicht». Az érczenevektől származik a kfn. *iöt* = tkp. ólom «blei». Római befolyásra mutat a germ. *pund*, *pfunt* = lat. *pondus*, *pondo*. Ez elterjedt más népeknél is, t. i. a szlávoknál, s tudjuk, a magyarban is megvan.

Schrader könyvének második része speciálisabb tárggyal, a *szövetekkel* foglalkozik (*Die Gewebestoffe*).

STEUER JÁNOS.

Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. I. Band: Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Von *Heinrich Denifle*. Berlin. Weidmann, 1885. 814 l. 24 márka.

A középkorban keletkezett azon institutiók közül, melyek korunkig fenmaradtak, tán egy sem jellemzi jobban az eszmék fokozatos átalakulásait, mint az egyetem. Története egyszersmind a tudományos gondolkodásnak és a kutatás szellemének története.

Az egyetemek keletkezése magában is sajátos valami. Mikor a barbárság szellemi téren legnagyobb volt, támadnak egyes geographiailag kedvezőbb helyeken nagy iskolák, védbástyái azoknak, kik járják és igazgatják, ellátva pecsétes levelekbe foglalt kiváltságokkal, dús anyagi

eszközökkel, és az önkormányzat jogaival. Ez intézetek azután minden erejüket a középkori társulási szellem tartós kötelékében találják, és hova-tovább erősebb alapokra helyezkednek, csinálják a tudományos közvéleményt, irányt adnak a gondolkozásnak, s ítéleteik megannyi döntvényekké lesznek, melyeknek tekintélyén sokáig meghiusult a szabadabb szellem előretörő hatalma.

Hogyan keletkeztek ezek a nagy iskolák? Ezzel a kérdéssel foglalkozik a czíműl írt munka. A felelet rá nem oly egyszerű; — hosszú, tekervényes útra készít bennünket a tudós szerző, míg kíváncsiságunkat kielégíti.

Savigny s utána sokan azt hitték, hogy az egyetem keletkezése mindig egyes kiváló emberek individuális hatásában rejlik. Akadt ember, a ki egy fejjel kimagaslott társai közül; szellemes is volt, tudós is volt: házához gyűltek a tudományt szeretők, s minthogy híre messzire is elterjedt, évről-évre többen sereglettek össze, a mester igéit meghallgatni. Mellé sorakoztak utóbb tanítóknak mások és így lett lassankint a városból sokféle tudománynak közös székhelye, így lett az egyetem.

E nézet *a priori* alakult. Szellemesnek az, de hijával van a historiai megokolásnak, mely, a mint látni fogjuk, a legtöbb egyetem keletkezését a kútfők alapján egészen máskép magyarázza. De ha nem vesszük is figyelembe a kútfőket, maga az emberiség történelme se szól a mellett, hogy a kiváló egyének személyes nagyságán alapuló intézmények egyéb életeres tényezők nélkül valóban maradandókká válhattak volna. — Ismeretes az is, hogy az egyetemi szervezet szakasztott úgy alakult, mint a többi középkori egyesülések (a gildék, később a czéhek), melyek a tagok *szabad* szövetezéséből eredtek. De mindez még mindig nem adja meg a feleletet arra az első kérdésre, minő indító okra vezethetők vissza ezek a szövetezések?

Válaszszuk szerzőnkkel együtt az inductió útját, s vizsgáljuk meg néhány kiválóbb példán a dolgot. Milyen volt a szervezete a két leg-híresebb egyetemnek, a párisinak és bolognainak?

A *párisi egyetemre* nézve Denifle egészen új felfogást iparkodik érvényesíteni. Eddig ugyanis azt hitte mindenki, hogy a párisi egyetem, mint testület, melynek neve «universitas scholarium et magistrorum»*), eredetileg nem a facultásokból, hanem a négy nemzetből alakult ki. Ez a négy nemzet tette az universitást. A nemzetek tehát magukban foglalták a tanulókat is, a tanárokat is, facultás eleinte egyáltalán nem volt. Az universitásban legtöbben voltak az artisták («Universitatem fundatum esse in artibus»); élén állott a rector, kinek tanácsadói voltak a nemzetek érdekeit képviselő procuratorok. A XIII. század óta azon-

*) Magát a tanulmányok összeségét *studium generale*-nak hitták.

ban — ez az eddigi nézet — fordult a dolog. Mintán ugyanis lecsendesedtek azok az elkeseredett harczok, melyek a theologia doctorai és a mendicánsok közt a tanári székek elnyerése miatt folytak volt, amazok (a theologusok) és utánok a tanároknak elismert kolduló barátok kiváltak a négy nemzetből s theologiai facultássá szervezkedtek; példájokat követték a canonisták (egyházjog tanítói) és az orvosok. Ez idő óta az egyetem hét részből állott volna, t. i. az említett három facultásból, és ezenkívül a négy nemzetből, vagyis az összes hallgatóságból, ideszámítva az artium magistereket is.

Egészen más eredményre jut Denifle. Szerinte a párisi egyetem tulajdonképeni törzse nem a négy nemzet volt, hanem a collegium doctorum, vagyis a tanári testület, mely a négy jellemző tudomány szerint négy facultásból állott. A facultások ily értelemben már 1219-ben előfordulnak a párisi egyetemen, mint az illető pápai levelek és bullák bizonyítják.*) •Facultas• már akkor annyit jelentett, mint ugyanegy tudományág tanárainak testülete. A theologusok, decretisták, medicusok és artisták facultásainak megvoltak külön-külön a maga statutumai, pontosan körülvonalozott jogkörei.

De az a kérdés merül fel itt, hogy ha csakugyan így áll a dolog, minő szerep jut a négy nemzetnek? — *Ez utóbbiakat nem szabad azonosítanunk az egyetemmel.* Kitűnik ez abból, hogy a négy nemzet mindegyikének megvolt a saját pecsétje (1249 óta) s ez a pecsét különbözött attól, melyet az egész Universitas használt. Kitűnik továbbá a párisi egyetem 1222-ben kiállított donationalis okmányából, melyben először nevezi magát az egyetem *Nos universitas magistrorum et scholarium*-nak, s még nincsen szó nemzetekről, jelölül annak, hogy ilyenek akkor még nem is léteztek, különben e korszakot alkotó okmányban bizonyára nyomuk volna. A négy nemzet (*natio Gallicorum, Picardorum, Normanorum, Anglicorum*) csakis a *tanulóknak*, a *scholarisoknak* egy valamivel később keletkezett osztályozása; a négy facultás ellenben a *tanárok* szervesen kifejlődött szövetkezete. E két organismus utóbb egymás mellett működött és virágzott: a facultások intézménye az egyetem tanulmányi rendjére vonatkozott; a nemzetek szerint való megosztás csak administratív osztályozás volt és főleg a tanulók fegyelmi jogkörére terjedt.

Volt azonban e szervezetnek még egy sajátos vonása, mely mindeddig nagy bajt okozott a tudósoknak. Az artium magister-ek, a

*) Igy pl. HI. Honorius pápa 1219 febr. 18-án azt írja a párisi scholarisoknak, hogy az a tanuló, ki megállta a vizsgálatot és licenciát kapott, fel van jogosítva «libere in ea, de qua licentiam obtinuit, regere facultate.»

szabad művészetek tanárai ugyanis az összes tanulósággal együtt szintén tagjai voltak a nemzeteknek. Hogyan lehetséges, hogy íme a szabad művészetek tanárai egyrészt facultást képeztek, másrészt meg a tanulókból alakult nemzetekbe is, illetőségök szerint, beletartoztak?

E tünemény, mely már annyi félreértésre adott alkalmat, azon középkori felfogásból magyarázható, hogy a szabad művészetek studiuma csak mintegy előkészítője volt a többi tudományoknak (mint nálunk 1848 előtt az, a ki jogi, orvosi vagy theologiai tanulmányokat akart végezni, kénytelen volt előbb a philosophiai facultás osztályain végigmenni).¹⁾ Ennek az volt a következménye, hogy az artisták, ha elnyerték is a szabad művészetek magisteriumát, a magasabb tudományokhoz viszonyítva scholaris-ok maradtak továbbra is. Mindaddig tehát, míg a többi három facultás valamelyikében előírt magisteriumot el nem végezték, tanuló számba is, tanár számba is mentek. Minthogy pedig az artisták száma hasonlíthatatlanul nagyobb volt valamennyi többi három facultás hallgatóinál, lassanként azonosítani kezdték a facultas artium-ot a négy nemzettel.

A *bolognai egyetem*, ez a másik fő-typus, egészen másképen alakult. Itt csak a tanulóság szövetkezett, még pedig a viszonyok kényszerítő hatása alatt. A bolognai egyetemet ugyanis felette nagy számban keresték fel a külföldiek; természetes volt tehát, hogy az idegen földről odaseregülő tanulók²⁾ kölcsönös védelmek céljából szövetkeztek, mint szövetkeztek a középkorban kereskedők és iparosok, gildéket, majd czéheket alkotva.

Kérdés, hogy a tanulóknak ezen szövetkezetei belsőleg mikép voltak szervezve? Mintáik voltak a városi czéhek, illetőleg, ha nyomon kísérjük a fejlődést, az olasz városok municipiumai. Valamint a czéhek előjáróját, és a város podestá-ját rector-nak (csak néha consul-nak) hitták, úgy a tanulóknak is megvolt a rectoruk, a *rector scholarium* (rend szerint a papi osztályból került), kit azonban nem szabad össze-tévesztenünk a rector studii-val, — s valamint a bolognai városi czéheknek, illetőleg az ottani törvényhatóságnak megvoltak a maguk consiliariusai, úgy a tanulók corporatióinak is.

E szervezet azonban nem magyarázza meg egyúttal azt is, hogy a tanulóság mikép tett szert testületi és törvénykezési jogra? E kérdésre a

¹⁾ Petrus Remensis az *artese*kről úgy nyilatkozik, hogy azok «subsellia sacre scripture, quibus preparatur via sacre scripture.» Robert de Courçon, notre-damei kancellár szerint a szabad művészetek nem egyebek, mint «quasi quedam ydiomata in primis rudimentis, que vendi possunt, ut informat alfaeti, eruditio lingue» stb.

²⁾ A bolognai születésűek sohasem alkottak corporatiót.

felelet röviden a következő: A XII. század végén már kezdetét vette a római jog úgynevezett receptiója (lásd Hajnik: Egyetemes Európai Jogtörténet, 2. kiad. 229. l.), melynek egyik következménye az volt, hogy még az akkori céheket is ezen jog szempontjából ítélték meg. A Corpus Juris Civilis például csak azoknak biztosította a szabad bírói választás jogát, «qui professionem exercere noscuntur». Minthogy a tanulótság professionak nem volt elismerve, a római jog szerint bírót szabadon nem választhatta volna. E felfogás alapján igen természetes, hogy idő múltán mindazon szövetségeteknek, melyeket a corpus iuris civilis nem tekintett collegium licitumoknak, elébb-utóbb ellenkezésbe kellett jönniök az illető város előjáróságával, többek közt a tanulóknak is. Hosszú ideig húzódott a harc a bolognai scholarisok és az ottani municipium közt, mely utóbbi, a jog betűjéhez ragaszkodva és a canonjog tanáraival szövetségre, a tanulótság autonomiájára nézve veszedelmes szabályzatot kért a pápától. III. Honorius nem állott a legisták pártjára és az 1224-ik évben kiadott levelében átok terhe alatt felhívja a várost, hogy statumát rögtön vonja vissza s a tanulóknak adja vissza cselekvési szabadságukat. A pápa által ilyképen helybenhagyott szervezet utóbb mind erősebb lett, és némi tekintetben jellemzetes alakot is öltött. Bolognában t. i. a tanárok kezdettől fogva bizonyos függési viszonyban voltak a tanulókkal szemben; e viszony, mely talán a szerződésszerűleg kialakított tandíjon alapult, leginkább abban nyilvánult, hogy a hallgatók tüzték ki sokszor az előadások tárgyát is, sőt nem ritkán ők hitták meg tanáraikat. Igy történt, hogy a tanulmányi ügyek administratiója lassankint teljesen a tanulók kezébe került.

Denifle ezek után a többi 44 egyetem alapításának történetét tárgyalja, s mindenekelőtt a tévesen egyetemeknek nevezett főiskolákat eliminálja ebből a korból. Ilyenek: Macerata, hol csak későbbben, 1540-ben keletkezett egyetem; továbbá Lyon, Breecia, Messina, Palermo, Vienne stb. Következnek azok az egyetemek, melyek alapító levelek nélkül (ex consuetudine) álltak fenn; ilyenek a legrégibb, a salernói, továbbá Oxford, Orléans, Augers, Padua, Vercelli, Reggio, Modena, Vicenza. Pápai alapító oklevele volt a római curia rövid lételű főiskolájának; továbbá a következőknek: Heidelberg, Köln, Erfurt, Pécs és Buda. A többi vagy császári és fejedelmi alapító levelekkel alakult, vagy pedig császári és pápai levelekkel. — Volt azután kilencz olyan egyetem is, melyek tényleg sohasem nyitak meg: Fermo, Verona, Orvieto, Paines, Dublin, Valencia, Alcalá, Genf és Lucca.

Még egy kérdéssel kell foglalkoznunk, mielőtt rátérnénk könyvünk végső eredményére. Tudnunk kell, hogy *miből* fejlődtek az egyetemek? Székesegyházi, vagy klastromi vagy városi iskolákból? Vagy merőben új alkotások ez intézetek?

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk az Olaszországon kívüli és az olaszországi egyetemek közt.

A párisi egyetem a legnagyobb valószínűség szerint a notre-dame-i székesegyházi iskolából képződött, mely legtekintélyesebb volt valamennyi közül és a notre-dame-i kancellár fenhatósága alatt állott. Ugyanily iskolából fejlődött a kölni és erfurti, városiból a valenciai és valladolidi egyetem. Másutt (Angliában Oxford és Cambridge, Franciaországban Orléans és Angers) alsóbb fokú iskolák püspöki kancellár vagy scholasticus vezetése alatt alakultak *«studium generale»*-vá. Igen sok nem olasz egyetem egészen új alkotás volt: pl. Sevilla, Grénoble, Toulouse, Lérída, Cahors, Krakó, Heidelberg, Pécs és Buda.

Az olasz egyetemek elenyésző csekély kivétellel városi iskolákon alapulnak.

Mi volt tehát már most azon impulsus, mely az akár székesegyházi, akár városi, akár klostromi iskolákon felépült és akár fejedelmi, akár pápai, akár mindkettőre alapító levelekkel létesült egyetemeknek ez átalakulását előidézte?

Látnuk, hogy két fő-typusa volt az összes középkori egyetemeknek. Az egyik a párisi, a másik a bolognai. (Végső elemzésben még az oxfordi is ezekre vezethető vissza.) Mindkettő a viszonyok hatása alatt *önként* keletkezett (mondja Denifle, kinek okoskodása éppen itt a leggyengébb). A nagyobb városok már most, látva azon nagy anyagi és gazdasági előnyöket, melyekben e két város a tanulók nagy számánál fogva részesült, természetesen azon voltak, hogy ők is kapjanak ily intézeteket. Minthogy pedig a párisi és bolognai egyetemek szerves fejlődése már jó előre haladt volt, készen átvették ezt a szervezetet, átvették a tanulmányok egész körét, sőt az egész methodust is. A párisi egyetem volt a mintája minden theologiai és artistikus facultásnak, a bolognai valamennyi joginak. Csupán az orvosi facultásra nézve tesz kivételt Salerno és Montpellier.

Legérdekesebbek e részben az olasz egyetemek. Valamennyinek Bologna volt a szülő anyja, — s miként a vízbe dobott kő gyűrűi mind szélesebb és szélesebb körökben haladnak tova, úgy a bolognai *studium generale* is koncentrikusan terjed tovább biztosan felismerhető nyomokban. Legelőször még csak Felső-Olaszországra szorítkoznak a bolognainak mintájára alakult egyetemek. Ez így maradt az egész XIII-ik században. A XIV-ik században azonban dél felé kezdenek terjedni. Róma és Perugia kezdik meg a sort; gyorsan következik a többi egyetem, a jogtudományban szoros függésben Boloqnától, a theologia és szabad művészetek tanításában Párist véve mintául.

Legkésőbb alakultak meg a német egyetemek. Okát nehéz megmondani. Annyi tény, hogy az öt első német egyetem mássa a párisi-

nak, s a heidelbergi és kölni egyetem első okmányaiban meg is van mondva, hogy ez intézetek «ad instar studii Parisiensis» keletkeztek.

Mielőtt ez ismertetésünket bezárnók, külön meg kell emlékeznünk a könyv két, ránk nézve érdekes fejezetéről, a pécsi és budai egyetem történetéről. Csak azokat a pontokat akarom kiemelni, melyek Abel Jenőnek középkori egyetemeinkről írt és Denifetől is méltányolt művét némiképp kiegészítik. Ez adatok az eddig ki nem aknázott Regesta Vaticaná-kból valók s néhány érdekes vitapont eldöntéséhez járulnak hozzá.

Tudvalevő dolog, hogy a külföldi egyetemeket nagy számmal kereszték fel magyarok. VI. Incze pápa regestáiból megtudjuk, hogy Nagy-Lajosnak egyik káplána 1360-ban Padnában canon-jogot tanult. Neve ily alakban fordul elő: Benedictus Georgii. — Egy másik magyar scholaris 1344-ben Bolognában rector volt. VI. Kelemen regestái szerint a neve: Joannes Dominici de Usa Vesprimien. dioec. lector Agrien. baccalaureus in jure canonico, qui etiam fuit rector Bononien. per annum. — Ugyancsak ezen pápa regestáiból következteti a szerző, hogy hazánkban már a pécsi egyetem alapítása előtt szerzetesi főiskolák lehettek. Két adatot említ erre nézve: Lajos király és Erzsébet királyné azt kéri a pápától, hogy adja meg a magisteriumot Stephanus de Insula nevű augustinusnak, ki «tam studendo Parisius, quam legendo per diversa studia generalia in regno Hungarie et Tolose» foglalkozott a tudományokkal. (Ez a supplika 1345. okt. 1-én hagyatott helyben.) Ugyanezen kérvényből kitűnik az is, hogy akkoriban nagyon mostoha állapotja lehetett Magyarországon a theológiának, nem lévén az egész országban egyetlen egy theologiæ magister sem. Majd 1353-ban úgy nyilatkozik a király, hogy az egész országban csak egy theologiæ magister van, a nyitrai püspök, a ki nem más, mint a fent említett Stephanus de Insula. A király ismételt kéréseire már most egy másik is megkapta a magisteriumot, t. i. egy Miklós nevű augustinus. A magyaroknak tehát a theológiához nem nagy hajlamok volt, s ez megmagyarázza némiképp, hogy a pécsi egyetemen ilyen facultás nem is volt. A pécsi egyetem alapítási idejét Ábel (Wallaszkyval szemben) 1367-re teszi; V. Orbán pápa regestái ez évszám helyes voltát újabb argumentummal megbizonyítják.

A budai egyetemre nézve is igen érdekes dolgokat olvasunk a Denifle könyvében. A budai egyetemmel a kutatóknak nagyon meggyűlt a bajuk. Még az alapítás kérdése se volt kellőleg megoldva. Csak azt tudtuk eddig Inchofer Annales Ecclesiastici regni Hungariæ című munkája nyomán (megjelent Rómában 1644-ben), hogy IX. Bonifác pápa 1389-ben Zsigmond király kérelmére a budai egyetem felállítását megerősítette s kancellárjává a Péter apostolról címzett ó-budai egyház prépostját nevezte ki. De az a bökkenő, hogy az alapító levelet sohasem adták ki, és hogy hollételéről mitsem tudunk. Denifle bebizo-

nyítja, hogy IX. Bonifác a budai egyetem alapításáról csakugyan becsátott ki alapító levelet, bár ő sincs azon helyzetben, hogy magát az okmányt bemutassa. Hogy példáját mutassam a szerző kritikai bizonyításának, ide iktatom az élelmére valló argumentatiót egész terjedelmében: «Azokban a tárgymutatókban, melyeket Garampi a múlt században a vaticáni és lateráni levéltárak regestáihoz készített volt, ezt a megjegyzést találtam: Erectio universitatis studii generalis in oppido veteris Budæ Vesprimien. dioec. AB. Bonif. 9. XIV. 12 p. 127. Az: AB betűk a lateráni levéltárra vonatkoznak; a római szám jelenti az évet, az arab szám a kötetet. De hiába volt minden keresésem a lateráni könyvtárban. — Tán Garampi tévedett volna? Lehetetlen. Feljegyzései mindig igazat mondanak. Tán irásközben elhibázta az évet, a kötetet, a lapszámot? De hogy gondolható, hogy olasz ember épen magyar várossal cserélt volna fel más előtte sokkal ismeretesebb várost? A dolog így áll. Mikor a század elejével a pápai levéltárakat ismét visszahozták, pár darab elmaradt Párisban, vagy elveszett útközben. Tény, hogy a lateráni könyvtár regestrum-köteteinek jelentékeny része nem is került vissza, s hogy a visszaérkezett kötetekről is le voltak tépve a bekötési táblák. Az utóbbiakat újra be kellett köttetni, s ennek folytán a számozás is más lett, mint volt Garampi idejében. Úgy látszik, hogy a hiányzó kötetek közt van az is, melyben benne volt a budai egyetem alapító levele. — Annyi azonban már bizonyos, hogy IX. Bonifác e bullát kiállította, s hogy Inchofer jegyzete nem légből kapott, hanem magán az okmányon alapszik. Csupán a keletkezésére nézve lehet kétségünk. Inchofer a levelet a pápaság első évébe helyezi, még pedig a legelőjére (1389). — Garampi indexéből azt kellene következtetnünk, hogy a pápaság 14. évében, tehát 1402—1403-ban kelt. Ámde a Garampi említette év nem a levél keltjére vonatkozik, hanem a kötet hátán volt évre. Valószínűleg miscellaneákat tartalmazó kötet volt, melyben többnyire a 14-ik évből származó bullák voltak ugyan, de előbbi évekből valók is; épeenséggel nincs tehát kizárva, hogy a bulla a pontificatus 1. éviben kelt. Vajjon épen az első évben, az más kérdés.» Addig, amíg pontosabb adatokra nem utalhat, Denife az alapító levél keltezését 1389 és 1390. közé teszi.

A budai egyetem állítólagos «Sunda» nevét illetőleg újabb adatokat nem kapunk.

Denife kutatásai a figyelmet nagy mértékben megérdemlik.*) Neki, a Vaticana vice-archivariusának módja van benne, hogy oly hiva-

*) Nevezetesebb, eddig megjelent, recenziók: Göttinger Gelehrte Anzeigen 1886, nro. 3 (v. ö. Archiv für Literatur und Kirchengeschichte de Mittelalters II. 2). Preussische Jahrbücher 1886. juliusi füzet.

talos okiratokat áttanulmányozhasson, melyeknek tartalmáról a laici soknak sejtelmök se volt. A szerző nagy tanultsága és szigorúan lelkiismeretes módszere elég biztosítékot szolgáltatnak arra, hogy adatait híven az igazsághoz dolgozta fel. Szemben ez érdemeivel még azt is meg tudjuk érteni, és álláspontja mértékével igazolni, hogy a pápai hatalom befolyását kelleténél tán prægnavsabb módon emeli ki, s védeni tudjuk őt néhány kritikusanak azon alapos kifogásával szemben, hogy az 1400-ik év épen nem alkalmas határidő a középkori egyetemek fejlődésében. Kár, hogy e gazdag tartalmú és nem egy tekintetben új irányokat jelölő munka élvezetét nagyon megnehezíti az a szertelen polemizálás, mely nemcsak a számtalan jegyzetben, hanem a szövegben is mindenütt rontja a benyomás összeségét.

Dr. FINÁCZY ERNŐ.

Gross Jul., Kronstädter Drucke. 1535—1886. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Kronstadts. Kronstadt, H. Zeidner. 1886.

A budai nyomda, melynek első terméke 1473-ban jelent meg, nagyon rövid életű volt. Megszűnte után nem létezett nyomda a hazában, úgy hogy ismét a külföldre szorultunk. Mintegy 60 évig kellett várni, míg hazai földön ismét nyomda létesült. 1529-ben Nagyszébenben volt ugyan egy kézi sajtó, de ez is csakhamar megszűnt. Az első maradandóbb hazai nyomda, mely a reformáció után keletkezett, a brassói volt. Honterus, a külföldi egyetemekről visszatérvén Brassóba, itt 1533-ban nyomdát állított fel. Az első ismeretes nyomtatvány 1535-ben látott napvilágot. A nyomda Honterus halála után a XVI. század végéig Wagner Bálint és utódai birtokában volt. 1594—1625-ig a nyomda, úgy látszik, nem működött. 1627-ben Wolfgang Márton és utána Hermann Mihály kezdtek ismét nyomtatni, és ezen időtől fogva a brassói nyomda folytonosan működik a jelen ideig. Háromszázötven éves tehát a brassói nyomda, s ezen idő alatt 1726 nyomtatvány látott napvilágot. A brassói nyomda a termékeinek lehetőleg teljes felsorolását tűzte maga elé a szerző jelen munkájában. A 196 lapra terjedő munka 6 részre oszlik. Az első rész magában foglalja az önálló munkákat chronologiai sorrendben és nyelvek szerint osztályozva. A 2. részben lakadalmi és halotti énekek vannak felsorolva. A 3. rész a polit. és egyházi hatóságok kiadványain kívül az összes iskolák programjait tartalmazza ezek értekezéseinek fel- említtésével együtt. A 4. rész a brassói kalendáriomoknak van szánva. Az 5-ik részben az egyesületek nyomtatványait sorolja fel chronologiai rendben; végre a 6. rész a színlapok gyűjteményét és színházi almanachokat foglalja magában. A brassói ev. gymn. 30 kötet színlapnak van birtokában, melyek művelődéstörténeti szempontból rendkívül fontos forrásul szolgálhatnak. — Az összeállításról csak dicsérőleg szólhatunk.